

Predaleč bi šli, če bi se nadrobno ukvarjali z vsemi vprašanji, ki se odpirajo pred očmi kritičnega bralca Konstantinovičevih zapiskov. Treba se je tudi zavedati, da je njihov avtor izrazit zastopnik in celo nosilec določene politične usmeritve in je kot tak seveda neprizanesljiv do svojih nasprotnikov. Med njimi je bil Korošec gotovo najpomembnejši, najbolj trdoživ in najbolj nevaren.

Konstantinovičeva slika slovenskega prvaka je mnogo bolj mračna in odiozna kot tista, ki jo je v svojem prostodušno napisanem »medaljonu« zapustil Dragoljub Jovanović. Ta srbski agraristični politik je zapisal: »Vrlo rano, 1924, davno pre što sam ga upoznao, u jednom predavanju u Pirotu sam za Korošca rekao da je 'političar velikog formata', stvoren za veću zemlju nego što je Slovenija i za državu znatniju od Jugoslavije. /.../ Umro je sa 69 godina, i to gore nego što je zaslužio. Naša nacionalna tradicija zahteva da veliki političari umiru kao opozicionari. Da je znao kad će umreti, možda bi i sam odgovorio toj tradiciji. Ovako ga je smrt našla u pozorištu, kao ministra u vladi Dragiše Cvetkovića. Da nesreća bude veća, bio je ministar prosvete, pa je njegova smrt dočekana sa većom radošću nego ikoga velikaša. Sve škole su odmah bile raspuštene, sve ulice i kuće odjednom oživele. Na svima stranama čulo se klicanje: Umro Korošec! Nastalo je neko opšte olakšanje, kao da je celom svetu sedeo na vratu...«¹⁰

Nasploh je Korošec za srbske avtorje pričevanjskih knjig (npr. Milan M. Stojadinović, Dragoljub Jovanović, Mihailo Konstantinović) fascinantna osebnost: o njem so vedeli povedati marsikaj pikantnega (Jovanović npr. piše, da je slovenski voditelj kot predsednik senata potrošil »grdne pare za nameštaj koji je začudio prebogateg Stevana Čirića, zatim rafinovanog Slobodana Jovanovića«¹¹), vendar pa so mu vsi priznavali določen format. Stojadinović in Konstantinović ga nista marala (slednji je bil nasploh zelo nenaklonjen Slovencem), toda kdo more ugajati vsem?

Velika škoda je, da izdaji vznemirljivih dnevniških zapiskov Mihaila Konstantinovića manjka imensko kazalo in da tudi opombe niso izčrpnije (obsegajo pa dragoceno dodatno gradivo iz avtorjevega arhiva).

Namen tega zapisa je opozoriti raziskovalce slovenske politične zgodovine na pomemben vir (tudi drugi del Konstantinovičevih zapiskov iz let 1944–1945 je zanimiv za raziskovalce politike jugoslovanske vlade v emigraciji; primerjati jih je mogoče s pričevanji Miloša Crnjanskega, Milana Grola, Izidorja Cankarja itd.). Vsekakor mislim, da je pisanje biografije Antona Korošca hvaležna naloga. Odlična monografija Feliksa J. Bistra o njem kot poslancu dunajskega državnega zbora kliče po nadaljevanju.

Igor Grdina

Lipej Kolenik, Mali ljudje na veliki poti. Spomini na predvojni, vojni in povojni čas na Koroškem. Celovec : Drava 1998². 214 strani.

Redko se zgodi, da spominska literatura poide v enem letu in da založba na trg kmalu da še drugo izdajo. Prav to se je primerilo s spomini *Lipeja Kolenika-Stanka*. Knjigo je izdala Slovenska prosvetna zveza v Celovcu, založila pa koroško-slovenska založba Drava; tekst sta uredila *dr. Mirko Messner* in *dr. Valentin Sima*, spremno besedo je prispeval pisatelj *Janko Messner*. Leta 1925 rojeni avtor opisuje najbolj usodni desetletji za koroške Slovence v tem stoletju, 30. in 40. leta. Spomini, kljub naravi žanra, nikakor niso zgolj avtobiografski zapis avtorja, temveč so tudi zgodovina domačega Pliberka, lahko bi rekli – svojevrsten pogled na Koroško in celotno slovensko manjšino.

Kolenik, sicer kmečki sin, je doživljal krivice predvojnega časa, ki nikakor niso bile zgolj etnične, temveč za večji del slovenskega prebivalstva na Koroškem tudi socialne. Teža življenja je prizadela tudi majhne, pretežno slovenske gorske kmetije na južnem Koroškem. Vzporedno s tem je avtor doživljal vzpon hitlerjanstva v Pliberku in njegovi okolici. Kljub mladosti ni mogel prežreti, da

¹⁰D. Jovanović, *Ljudi, ljudi... Medaljoni 56 umrlih savremenika*, Beograd 1973, 426. Jovanovičevo pripovedovanje je očitno ironično in ni povsem v skladu z dejstvi, saj Korošec (v Beogradu znan pod vzdevkom »pop« oziroma »pater noster«) ni umrl v gledališču.

¹¹D. Jovanović, n. d., 419.

se s krepitvijo nacizma tudi na Koroškem Slovence pišejo slabi časi. Z napadom na Jugoslavijo je prišlo do prvih aretacij zavednih koroških Slovencev, ki so jih poslali v taborišča. S terorjem se je krepil tudi odpor, od takega, ko je domačin Janez Skuk ukradel in zakopal zvonove, ki so jih nacisti pobrali iz cerkva, do oboroženega odpora.

Prvi stik s partizani zgodaj spomladi 1943, ko so se partizani ustavili na njihovem domu, je na avtorja pustil velik vtis, saj ga je že pred izdajo spominov večkrat opisal in objavil. Partizanom so se v vse večjem številu pridružili tudi domačini iz okolice Pliberka. Kot sedemnajstletnik je Kolenik opravljal kurirsko službo za partizane. Kot priča in kronist opisuje najpomembnejše partizanske akcije, kot so partizanski napad na pliberško »Landwache«, spopad na Brdnikovi domačiji, pokol kurirske čete pri Apovniku na Komlju, pa tudi pobjo sestreljenih angloameriških pilotov, ki so jih pobili domači nacisti iz Pliberka.

Ker ga partizani navkljub dogovoru niso mobilizirali, so to storili Nemci. Kot nemškega vojaka ga je pot zanesla prek Celovca tudi na Primorsko, saj je služil v Prestranku, ter dalje na fronto v Italijo v bližino znanega Monte Cassina. Ker ni pokazal prav velike vneme v boju, so ga nacisti kaznovali z opravljanjem mrtve straže in le sreči v nesreči se je imel zahvaliti, da je uspel priti iz pekla fronte. Na straži je namreč dobil hude ozeblin in je tako moral v lazarete po Italiji in Nemčiji in končno v bolnico v Celovec. Tu je tudi kaj hitro našel ponovni stik s partizani. Jeseni 1944 je namesto nazaj v nemško vojsko odšel k partizanom in postal minerec. Kolenikove partizanske dogodivščine nazorno prikazujejo značaj in razmere, v katerih so se borili koroški partizani. Ne smemo pozabiti, da so delovali na ozemlju samega tretjega rajha in predstavljali na celotnem njegovem ozemlju edini omembe vreden oboroženi odpor nacizmu. Lahko rečemo, da je ta del spominov napisan najbolj od srca pa tudi brez »popravkov«, ki smo jim nemalokrat priča v tovrstnem pisanju. V boju na Libeliški gori marca 1945 je bil težko ranjen ter je tako pričakal konec vojne v partizanskem bunkerju; posledice ran so mu ostale vse življenje.

Posebej zanimiv del spominov predstavlja opis povojnega časa, ki je bil v pliberškem kraju še posebej buren, saj so se tam stekale številne begunske vojske iz različnih koncev Evrope, tja pa so poleg partizanov prišli tudi Angleži. Tako Angleži kot partizani so izvedli aretacije bivših nacistov. Tukaj Kolenik kritično ugotavlja, »da je med njimi bilo tudi nekaj takih, ki niso bili preveč obremenjeni.« Sodelovanje med vojnimi zavezniki je bilo v začetku dobro, toda kmalu je začelo prihajati do zaostritev; še posebej po umiku partizanskih enot iz Koroške je prevladovalo veliko razočaranje. Za Slovence, zlasti za tiste, ki so bili aktivni tudi v partizanskem gibanju, to nikakor niso bili prijetni časi, saj »je bil povojni čas do let 1949/50, to je do končne odločitve, da z našim prizadevanjem za priključitev k Jugoslaviji ne bo nič, v marsičem hujši kakor čas partizanstva.« Nedvomno trditev, ki nam da misliti; v Kolenikovem primeru je utemeljena mdr. z njegovimi trinajstimi aretacijami.

Tudi v tem delu Kolenik podoživlja usodne dogodke za manjšino, od težkih gospodarskih razmer, povojne obnove, do političnega organiziranja koroških Slovencev in tudi do prvih političnih delitev manjšine. Vsekakor je šlo za leta, ki so bila za marsikoga usodna, na kar kaže pogled na spor z informbirojem, ki je dobršnemu delu koroških Slovencev odtegnil podporo in zaupanje še tistega majhnega dela političnih zaveznikov, ki so ga sploh imeli v Avstriji. Spor s KPA je bil vsekakor boleč; danes nepomembna KPA ga je poskušala šele v zadnjih letih precej neprepričljivo zgladiti.

Čeprav avtor svoje spomine zaključuje v začetku 50. let, nam končni zapisi dajejo slutiti, da se je moral slovenski kmečki sin, nekdanji partizan, invalid in politični aktivist, vse do današnjih dni boriti za svoje človeške in narodne pravice, kar je nedvomno odraz tudi koroške povojne realnosti. Tisti, ki poznajo njegovo življenjsko pot, lahko temu pritrdijo.

Janko Messner je v svoji spremni besedi Kolenikove spomine označil in priporočil v branje z naslednjimi besedami: »*Lipej Kolenik je pošten in zanimiv kronist predvojnih, vojnih in povojnih gospodarskih, kulturnih in družbenih razmer na Koroškem. S svojo objektivno knjigo ... se hvale vredno uvršča med najboljše dokumentariste naše polpretekle zgodovine.*«